

УДК 811.161.2'374'35:821.161.2-6 І.Франко

Євген Нахлік, Оксана Нахлік (м. Львів)

ІВАН ФРАНКО ТА ЄВГЕНІЙ ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ: АМПЛІТУДА ВЗАЄМИН *

У статті висвітлено найширший (відомий авторам) спектр наукових та особистих стосунків між І. Франком та Е. Желехівським (Франкове постачання матеріалів для «Малоруско-німецького словаря», листування, взаємні відгуки).

Ключові слова: франкознавство, українська лексикографія, орфографія, желехівка, історія української фольклористики та журналістики, народовці.

Єред численних наукових і товариських зв'язків Івана Франка з багатьма діячами української та інонаціональної культури привертають увагу не надто інтенсивні, та все ж цікаві й немаловажні взаємини з Євгением Желехівським¹ — відомим українським лексикографом, фольклористом, літературним критиком, педагогом, громадським діячем, за політичними переконаннями та партійною належністю — народовцем.

Народився він 24 грудня 1844 р. у с. Хишевицях (тепер Хишевичі Городоцького р-ну Львівської обл.) у сім'ї греко-католицького священика о. Ієроніма (1813–1846), завідателя місцевої каплиці, брата у перших Юстина Васильовича Желехівського (6/18.V 1821 — 26.III 1900) — українського драматурга, історика, біографа, греко-католицького священика, педагога, церковного та громадського діяча. Мавши неповних два роки, Євгеній утратив батька. Мати вийшла заміж за священика Т. Жегаловича, й сім'я переїхала в с. Кудобинці

* Розвідку написано до 155-ї роковини від дня народження І.Я. Франка (27.VIII.1866) на основі статті до Франківської енциклопедії, що готується до друку в Інституті Івана Франка НАН України.

¹ За життя Желехівського його ім'я та прізвище подавали українською мовою порізному: Євгеній, Євгеній, Євген; Желехівський, Желехівскій, Желеховський. Сам він підписувався: Євгеній Желехівський.

(тепер Зборівського р-ну Тернопільської обл.). Закінчив нормальну школу у Львові, навчався у гімназіях Львова, Перемишля (тут протягом чотирьох років ним опікувався, на прохання матері, стрийко Юстин Желехівський), завершив гімназійну освіту в Бережанах (1866). Закінчив філологічний факультет Львівського університету (1866–1869). 1871 року склав іспит у Краківському університеті на право викладати класичні (латинську та грецьку) і німецьку мови у польській, українській та німецькій нижчих гімназіях, а 1874-го — на звання викладача української («руської») мови у нижчій та вищій гімназії. Від 1870 року — суплент (заступник учителя) української («руської») мови і класичної філології у гімназії в Перемишлі, від 1872-го до кінця життя — викладач класичної філології та української («руської») мови і літератури у польській гімназії Станіслава.

Ще студентом Львівського університету Є. Желехівський став членом-засновником Товариства «Просвіта» у Львові (8 грудня 1868 р.). 1877 року організував філію у Станіславові та був обраний її головою. Завдяки його зусиллям у Станіславові закладено бібліотеку «Просвіти», читальню, «Товариство руських женщин», філію «Народної торговлі», братство св. Николая. Обирався радником міста і членом Станіславівської повітової ради.

Автор історичних розвідок, статей і рецензій з історії українського письменства і малярства, етнографічних нарисів, фольклористичних публікацій. Дописував до львівських видань переважно народовського спрямування («Нива», «Правда», «Діло», «Батьківщина», «Письмо з “Просвіти”», «Школьна часопись» та ін.), а також до «Газети для народних учителів», що виходила українською мовою у Будині-Пешті. Провадив широке листування з М. Драгомановим, який мав на нього значний національно-культурницький вплив, М. Бучинським, Я. Головацьким, Ол. Барвінським, О. Партицьким, О. Огоновським, Ю. Желехівським, К. Сушкевичем, Г. Онишкевичем, Ю. Федьковичем, В. Антоновичем, І. Нечуєм-Левицьким, О. Кониським та ін. [8; 10; 12; 24: 896, 897].

Наскільки відомо, найраніша згадка І. Франка про Є. Желехівського міститься у листі, написаному наприкінці березня 1882 року з Нагуєвич до Івана Белея, де зауважено: «З тим, що каже Ж<елехівський> про переклади, я не годжуся. Не друкувати Шевч<енка> в перекл<аді>, щоб не заборонили читати в школах, се чисто смішна річ: не бійся, “Перебендю”, “Невольника” та “Івана Підкову” не заборонять, а “Кавказу”, “Сну”, “Марії” та “Неофітів” і так не пустять. Рівно ж смішний закид, що “Німеччина” Гейне — застаріла. Ж., певно, не читав її та думає про “Германію” Таціта, — табо, правду кажучи, й тота не застаріла» [21 XLVIII: 307]. Найпевніш, ідеться саме про Е. Желехівського, а не, як також можна було б думати, Маркила Желехівського — колишнього редактора журналу «Правда» (1878. — Вип. 7–22), газет «Батьківщина» (1879; 1880. — № 3) і «Діло» (1880. — № 47–100). І. Белей знав Е. Желехівського,

листувався з ним і надавав йому допомогу в укладанні українсько-німецького словника (за це Є. Желехівський сердечно дякував йому в листі від 4 жовтня 1882 р. зі Станіслава: ІЛ. — Ф. 3. — № 1604. — С. 663). Мабуть, думку про недоцільність перекладати Т. Шевченка німецькою мовою Є. Желехівський висловив у листі до І. Белея, а той написав про це І. Франкові. У збереженому листі І. Белея до І. Франка від 22 березня 1882 р. (за поштовим штемпелем у Львові) про Є. Желехівського та І. Франкові переклади з Т. Шевченка згадок немає (ІЛ. — Ф. 3. — № 1615. — С. 30), а попередні листи І. Белея до І. Франка невідомі. Саме тоді Франко почав перекладати поетичні твори Т. Шевченка німецькою мовою, про що з'явилося повідомлення в журналі «Світ», який виходив за редакцією І. Франка та І. Белея: «Над перекладом Шевченка трудиться д<обродій> Ів. Франко. Знатоки німецької мови, читавші Франкові переклади Шевченка, висказувались о них похвально, — тож дуже корисною було б річею видати ті переклади друком, щоб ширший світ пізнав нашого Кобзаря за найлуччих его творів» [20].

У Франковому фонді в ІЛ зберігається згаданий лист Є. Желехівського до І. Белея від 4 жовтня 1882 р. Його І. Франкові передав І. Белей, певно, тому, що в ньому Є. Желехівський з пієтетом відгукнувся про І. Франка: «Дякую Вам за Віргіля “Георгіки”; дуже добре зредагував тую річ п. Франко, той велет нашої літератури!» (ІЛ. — Ф. 3. — № 1604. — С. 665).

Найбільшим науковим здобутком Є. Желехівського стало укладення «Малоруско-німецького словаря» (почав виходити зошитами 1882 року; окреме видання у двох томах, уже по його смерті: Л.: З друкарні Тов. ім. Шевченка, 1886). Згідно з заповітом Є. Желехівського, видання упорядкував, а другий том ще й завершив за його матеріалами (з деякими власними доповненнями) його друг, викладач гімназії у Станіславі Софрон Недільський. Обидва томи зберігаються у Франковій бібліотеці в ІЛ; у першому томі І. Франко власноруч виправив наголоси в деяких словах на букву «Б» [3: 406–407, № 949, 950]. І. Франко частково допомагав Є. Желехівському в роботі над словником, постачаючи йому свої матеріали. 12 листопада 1882 р. з Нагуєвич він писав до Михайла Павлика: «Слова наші спільні і мій пізніший збірник я передав Желех<івському>» [21 XLI: 331]. В автобіографії німецькою мовою «Curriculum vitae», датованій 18 травня 1893 р. (першодрук 1960), І. Франко згадав, що він «ще в гімназії записав з уст різних людей сотні народних пісень, казок, прислів'їв та інших творів» і «досить багатий лексичний матеріал» оддав у розпорядження «Желехівському — для його українсько-німецького словника» [21 XXIX: 81].

Застосований у «Малоруско-німецькому словарі» фонетичний правопис, названий згодом желехівкою, з ініціативи Степана Смаль-Стоцького було запроваджено 1892 року до обов'язкового вжитку в шкільництві й урядовому діловодстві Австро-Угорщини (замість мак-

символівки)¹. Щоправда, рескрипт австрійського міністерства освіти не поширювався на окремі видання й періодику, але желехівкою послуговувалися народівські видання та Наукове товариство імені Шевченка, завдяки чому вона набула поширення. Желехівка була чинна до розвалу Австро-Угорської імперії 1918 року, в Галичині проіснувала до 1922-го (деякі твори друкувалися до 1940-го) [18; 19: 479].

Тим часом у листі від 2 серпня 1889 р. до редактора «Зорі» Олександра Борковського І. Франко піддав критиці желехівку, запроваджену в цьому журналі: «<...> друкуючи желехівкою, Ви прийняли ту безглузду “правдянську” фонетику, котрої засад я ніяк не второпаю. Я із-за неї спорив в комітеті редакційнім “Правди” і завсігди буду проти неї протестувати. Де його писати і — я ніяк не знаю. Чому писати нім, а не нім? Чому зіле, а не зіле? Чому сьвіт, а не світ? Чому сіль, а не сіль? <...> І представте собі, що ся фонетика заведена буде в школах, то цікавий я дуже, як Ви, не взявши до помочі цілого апарату етимологічного, витолкуєте дітям, де писати і, а де і? А фонетика на те прецінь і є фонетика, щоб можна було писати нею без виводів етимологічних. Так само немудрим видається мені надуживання того ь там, де воно є тільки провінціо-нальним говором (сьвіт, зьвізда, сьпівати — говорять тільки в деяких частях Галичини, а не говорять на Покутті, над Збручем і в цілій майже Україні!²). А надто вже писання і (=ѣ?) в чужих словах (наївний — *paiv*, а не *paјiv*) видається мені зовсім не відповідним. <...> дотеперішні досліді наших філологів о нашій звуці *i* повинні були переконати нас, що при писанні того звука ми ніколи не дійдемо до ладу, коли схочемо віддавати всі його відтінки, і що найліпше буде уживати для нього одного знаку *i* і лишити всякому до волі вимовляти його, як хоче, грубше чи тонше, твердо чи м'яко. Се, конечно, тільки для практичного, літературного вжитку, в науці так чи сяк прийнята буде правопись драгомановська (*ji, yi*), котра для практичного вжитку мені видається трохи за-скомплікована. Простота і ясність — се перші умови практичної писовні. Щодо *ji*, то й тут я не розумію, пощо б нам уживати ієрогліфа *ї*, т. є. знака, котрий сам за себе нічого не мовить, а не писати *йі*. З консеквенції *ї* — *йі* виходило б писати ёго зам<ість> його. Мені здається, що Ви зробили б діло богоугодне, коли б порушили сю справу в “Зорі” і, сли узнаете се відповідним, навели й мої уваги против правописі т<ак> зв<аної> Желехівського. В словарі, де пок<ійному> Ж<елехівськ>ому йшло о віддання всіх відтінків провінціо-нальних говорів і zarazом о ошадність місця, така правопись від біди була на місці, але ані в школах, ані в письменстві вона, по моїй думці, не годиться» [21 XLIX: 215–216].

¹ Цьому сприяв підручник для українських гімназій «Руська граматика» С. Смаль-Стоцького і Т. Гартнера, надрукований желехівкою (1893). Офіційно закріпив желехівку для шкільного вжитку «Руський правопис», що його видала галицька Шкільна крайова рада 1895 року.

² Раніше в назві журналу «Сьвіт» (1881–1882) і в прийнятій у ньому орфографії І. Франко графічно позначав таке пом'якшення — *Є. Н., О. Н.*

Ці міркування І. Франка виводять нас на ширшу проблему — його ставлення до українських правописних систем. У рамках пропонованої статті обмежимося заувагами про те, що в сучасній українській орфографії деякі І. Франкові пропозиції, висловлені в листі до В. Борковського, по суті, прийнято (одне *i* для всіх випадків, *світ*, а не *свѣт* тощо), інші — відхилено (існує буква *ї*, котра цілком слушно позначає м'яку вимову після голосного звука *й* у слові *наївний*).

У сучасному академічному мовознавстві усталилася думка про недоцільність написання літери *ї* замість *i* в новозакритому складі, оскільки розрізнення твердих і м'яких зубних перед звуком *i* властиве лише галицьким говіркам [18]. Незважаючи на це, час від часу виникають спроби переосмислити нововведення, зроблені в желехівці, та повернутися до них. Так, Богдан Метик доводить, що від желехівки відмовилися «з великою шкодою для української мови», фонетичного багатства українського мовлення, насамперед щодо розрізнення м'якої і твердої вимови приголосних перед *i*, яка «в недалекому минулому була характерна майже для всієї України». Згідно з правилами желехівки, «після твердих приголосних пишеться *i* (н+і–ні), а після м'яких — *ї* (нь+і–ні)», наприклад: «У цій руді руді домішки», «Я волів не купляти цих волів», «Вуж ліз серед ліз», «На цьому лисі лисі плями», «Твій ніж довший, ніж мій», «Потік тік через тік». «Прислухаймося до строгих і точних рим в “Енеїді” І. Котляревського: човни — повні, ковбаси — ласі, коси — простоволосі... Те, що в наведених словах перед закінченням *i* приголосний вимовляється твердо, засвідчує звучання рими *й* написання тих слів в автографі поета: повны, ласы, простоволосы. <...> Можна на підтвердження сказаного навести паралелі зі споріднених слов'янських мов. Слово *дід* у родовому відмінку множини звучить по-польському *dziadów*, по-російському *дедов* — скрізь перше *д* м'яке, друге тверде. Так само *й* у нас: *дідів*. Ось ще приклади: *спор*, *сноп*, *сніп* (тверде *п*); *снієг*, *снег*, *сніг* (м'яке). <...> Желехівка стала б у пригоді тим, хто не знає, з яким звуком має чергуватися *i*. Згідно з правилами правопису Є. Желехівського, *e* в прізвищі пишеться тоді, коли в називному відмінку приголосний перед *i* звучить м'яко: Сенів, Ковалів — отже, Сенева, Ковалева. У прізвищах Романів, Данилів приголосні перед *i* тверді — отже, Романова, Данилова» [16]. Отже, желехівка зафіксувала збережене в частині українських говірок важливе розрізнення м'якої і твердої вимови приголосних перед *i*, яке є не вузькодialeктною особливістю, а має спільнослов'янське етимологічне коріння.

Хоча І. Франко — радше як літератор, аніж як мовознавець — не сприйняв желехівки і спочатку протестував проти неї, усе-таки згодом він сам писав желехівкою (після драгоманивки), коли активно співпрацював з Науковим товариством імені Шевченка та його виданнями, а в «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (Л., 1910) відзначив: «“Словар” Желехівського <...>, прийнявши фонетичний правопис, зробився основою пізнішої побіди фонетики в школі й урядах» [21 XLI: 449].

Жартівлива згадка про желехівку — в контексті мовознавчих дискусій з питань історичної фонетики української мови — міститься у гротесково-гумористичному віршованні І. Франка «...І на се я маю доказ...», що зберігся без початку (1907). Тут є відгомін відомої полеміки Агатангела Кримського — у студіях «Деякі непевні критерії для діалектологічної класифікації староруських рукописів», «Древнекиевский говор» (обидві — 1906), «Украинская грамматика...» (1907) — із хибною теорією російського філолога Олексія Соболевського, який твердив (зокрема у праці «Древнекиевский говор», 1905), нібито так званий новий **ѣ** наявний лише в давніх галицько-волинських пам'ятках, а тому українці прийшли на Київщину щойно у XV ст. з Поділля, Галичини та Волині, а «малоруське наріччя» виникло з тамтешніх говірок [9: 260; 11: 460; 23: 582]. У закресленому варіанті однієї зі строф Хванько Кримський (тобто А. Кримський, який підписувався, зокрема, цим псевдонімом) у полемічному запалі радить О. Соболевському (названому далі на прізвище):

Замість нам дурниці шкварить,
Вам би, пане, ще словарик
Желехівського читать.
Світите нам тут багаття,
А не маєте поняття,
Як вкраїнці гомонять!.. [21 СІІ: 858–859]

Натомість у чистовому варіанті вірша Хванько Кримський звинувачує Соболевського в тому, що він «простісінський неук, — / Словаря не брав до рук! / Що він глупости городить, / Відки наше *i* походить?» [21 СІІ: 183]. «Словар» тут, звісно, — «Малоруско-німецький словар». Звідси виходить, що полемічний випад Хванька Кримського — у Франковому простакувато-утрированому зображенні — стосувався розрізнуваної у словнику Є. Желехівського твердої та м'якої вимови приголосних перед буквами *i/ī*, у другому випадку — на місці етимологічних **ѣ** та *e*.

У фондї І. Франка в ІЛ (Ф. 3) збереглося три листи Є. Желехівського до І. Франка. У поштівці від 20 березня 1884 р. зі Станіслава, адресованому до редакції журналу «Зоря», але зверненому до І. Франка («Високоповажний Пане Іване!»), Є. Желехівський, стійкий прихильник фонетичного правопису, висловив незадоволення звісткою про те, що «твори покійного В. Навроцького будуть видані “етимольогією”»: «Уважаю тото за кривду для Него Самого — і для нас, предплатників». Однак перший том «Творів» Володимира Навроцького вийшов у Львові наприкінці 1884 року заходом «Етнографічно-статистичного кружка», накладом «Академічного братства» і за Франковою редакцією таки етимологічним правописом (максимовичівкою). Далі Є. Желехівський просив І. Франка надіслати йому свої найновіші видання: один-два примірники вірша «В XXIII-ті роковини смерти Тараса Шевченка», надрукованого окремою листівкою (Л., 1884), та один примірник розвідки «Жіноча неволя в руських піснях народних»

(Л., 1883). Листа підписано: «щирий друг Евг. Желехівський» (ІЛ. — Ф. 3. — № 1618. — С. 355, 356). Цей лист свідчить, що І. Франко і Є. Желехівський на той час уже були знайомі, навіть товаришували, але не надто близько, бо останній звертався до нього на «Ви».

У листі до І. Франка від 12 травня 1884 р. зі Станіслава, адресованому на ім'я інженера-архітектора Василя Нагірного (1847–1921), у якого тоді мешкав І. Франко на вул. Лінде, 3 (тепер — вул. Ф. Ліста), Є. Желехівський повторив прохання надіслати йому «Жіночу неволю в руських піснях народних», для чого ще в березні передав гроші Дам'янові Гладилевичу, але тепер замовляв уже два примірники (за другий обіцяв заплатити принагідно), а крім того, просив іще по одному примірникові всіх брошур Кістки (псевдонім Остапа Терлецького), раніше замовлений Франків вірш, книжку М. Драгоманова «Народні школи на Україні серед життя і письменства в Росії» (Женева, 1877) та примірник роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного та Івана Білика (І. Рудченка), виданого в Женеві 1880 року. Обіцяв одразу ж оплатити витрати переказом згідно з долученим рахунком. Запитував у І. Франка тлумачення деяких слів із наддніпрянських говорів, цікавився, чи вже переїздив Іван Нечуй-Левицький через Львів. Повідомляв, що Мелітон Бучинський має багато «дуже займаючих» листів В. Навроцького, «та не хоче оригіналів післати до Львова, а переписувати в Станіславі нема кому». Ще раз наполягав, щоб твори В. Навроцького «конче фонетикою печатані були». Знову підписався: «щирий Ваш друг Евгений Желехівський» (ІЛ. — Ф. 3. — № 1603. — С. 187–189). Не одержавши замовлених видань, Є. Желехівський у листі від 2 червня 1884 р. зі Станіслава просив І. Франка, котрому, як гадав, «не стає часу того запакувати», передати їх директорів друкарні Товариства ім. Шевченка Карлові Беднарському для пересилки. Підписався формально-сухо: «З глибоким поважанем Евг. Желехівський» (ІЛ. — Ф. 3. — № 1603. — С. 201–202). Незважаючи на спроби Є. Желехівського, листування між ним і І. Франком так і не зав'язалося.

Та І. Франко не зігнував Є. Желехівського. Як «програму» студентської мандрівки, що мала відбутися влітку 1884 року, І. Франко, як він зазначав у пізнішому вступному слові, склав «віршовану, а ргіогі зложену хроніку» [21 III: 251] під назвою «Вандрівнича літопись», яку надрукував у своїй брошурі «В дорогу!», приуроченій до незабарної мандрівки й виданій у Львові на початку липня 1884 року, а потім, заново зредагувавши, вмістив у зб. «Давнє й нове» (Л., 1911) під назвою «Мандрівнича хронічка» та загальною назвою усього матеріалу (з доданим вступним словом і раніше вже наявним віршованим прологом-закликом «В дорогу!») «Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р.». У цій «Мандрівничій хронічці» під датою «Дня 4 серпня. Станіславів» І. Франко з великою шанобою відгукнувся про подвижницьку працю «професора» (так офіційно називали дипломованих гімназійних викладачів) Є. Желехівського над українською лексикографією:

Тут нашої мови скарбницю здвига
Професор Євген Желехівський³;
Хто б вдячно не стис його руку, хіба
Не був би син батьківський? [21 III: 258]

Після першої частини студентської мандрівки — з Дрогобича до Калуша, що відбувалася під проводом І. Франка 27 липня — 3 серпня 1884 р. [21 III: 251], він прибув до Станіслава, де перебував протягом 4–7 серпня і мав би зустрічатися із Є. Желехівським [2: 14]. У подорожній нотатці «Вандрівка рускої молодіжи (II-га кореспонденція “Діла”», датованій «Станіславів, д<ня> 5 л<атинського> серпня 1884», І. Франко не згадував Є. Желехівського, але в продовженні цієї хроніки інший кореспондент «Діла» зазначив, що у Станіславі «комітет місцевий під проводом» М. Бучинського і «при повній помочі» зокрема «Євгенія Желехівського» та Леоніда Заклинського «постарався о вигідне поміщення вандрівників по приватних домах», ба більше — «руські доми пр<иміром> Желехівського, Заклинських, Ключенків і др<угих> були головними центрами численних сходин» (датовано: «Коломия, д<ня> 7 л<атинського> серпня 1884») [5]. Подібну інформацію подано й у хроніці мандрівки, вміщеній в іншій львівській газеті: у Станіславі 4 серпня «місцевий комітет, складаючийся з д-ра М. Бучинського, п. Євген<ія> Желехівського, п. Леоніда Заклинського, д-ра Окуневського, Север. Даниловича і других, помістив нас і членів Руського товариства педагогічного вигідно по приватних домах. <...> Доми станіславівських патріотів, як Даниловича, Заклинських, Желехівського, Клеченків, Бучинського, Окуневського і других не менше і комнати філії “Народної Торговлі” роїлись численними гостями <...>» [13: 129, 130]. 5 серпня у Станіславі відбулося богослужіння для членів Руського товариства педагогічного, його збори й наради, а насамкінець «музикально-декламаторський вечерок з танцями» [13: 129, 130]. На з’їзді «учителів, учительок і взагалі членів Руського педагогічного товариства» виступав Є. Желехівський, про участь же І. Франка в хроніці не згадано [7].

Невдовзі, 8 грудня 1884 р., І. Франко виступав у приміщенні «Руської читальні» Станіслава на перших загальних зборах «Товариства руських женщин», заснованого Наталією Кобринською [1: 78–79; 2: 14–15; 4: 124, 126, 183], тож, імовірно, також зустрічався із Є. Желехівським. За твердженням Петра Арсенича, Франко «декілька разів бував у гостинній хаті» Є. Желехівського в будинку на теперішній вул. Пушкіна, 21 [2: 20], але воно не підтвержене покликаннями на джерела і, найпевніш, є просто бажаним здогадом (показово, що у добротному фактографічному дослідженні Івана Білинкевича, який ішов суто за джерелами й менше вдавався до домислів, про зустрічі І. Франка з Є. Желехівським у Станіславі нічого не сказано [4: 98–99, 114–115]).

³ У першодруку: Професор Желехівскій. — *Є.Н., О.Н.*

В анонімному дописі «Перші загальні збори руського жіночого товариства в Станиславові» [22] І. Франко відзначив про дружину Є. Желехівського: «<...> коли в р. 1877 зав'язалася в Станиславові філія “Просвіти”, то між першими вступила до неї пані Аделя Желехівська, котра і донині бере живу участь в ділах тої філії». У цьому ж дописі І. Франко повідомив, що на установчих зборах товариства, що відбулися 8 грудня 1884 р. в українській читальні, його головою вибрано Н. Кобринську, а «на містопредсідательку — паню Аделю Желехівську» (тобто на заступницю голови).

Однак стосунки І. Франка з подружжям Желехівських не склалися. І. Франко мав намір видавати од квітня 1885 року літературно-науковий журнал як орган «Товариства руських женщин» (лист від 24 грудня 1884 р. до Олександра Кониського [21 XLVIII: 512]), але на перешкоді стали, зокрема, Желехівські, налаштовані суто на культурно-просвітницьку працю. Уже в листі до І. Франка від 3 січня 1885 р. Н. Кобринська з Болехова нарікала: «Найбільше боюся Желехівського, бо, як знаєте, він страшний просвітник» (ІЛ. — Ф. 3. — № 1603. — С. 463). А в листі від 13 січня 1885 р. повідомляла: «Я з причини <...> видавання нашим тов<ариством> часописи під Вашим проводом маю велику неприємність. <...> Тепер Желехівський пише мені послідні грубості, а Ничайвна помагає». Учителька Емілія Ничай (її Франко також зарахував — у вищезитованому дописі — до тих станіславівських жінок, хто «вже здавна працює щиро і ревно на народній ниві» [22]) сама охоче взялася б за редагування жіночого часопису, але за учительуванням не мала вільного часу, тому запропонувала Н. Кобринській до «того діла» «надуматися, розумієся, під єї і Желехівського світлим проводом». Н. Кобринська пояснювала І. Франкові: «<...> декотрі цілком з тим годяться, що над Вами повинен завше стояти якийсь практичний свічник педагогії, бо инакше Ви би пішли на бездорожжя» (ІЛ. — Ф. 3. — № 1603. — С. 472). Роздратовано нетактовний, як впливає з висловлювання Кобринської, тон листа Є. Желехівського був зумовлений, очевидно, його невиліковною хворобою (18 лютого 1885 р. помер од раку).

Тим часом прикрі звістки змусили І. Франка зрезигнувати з журналістської співпраці з «Товариством руських женщин» і взятися за заснування власного часопису. З приводу задуманого «місячника “Братство”» він скаржився Н. Кобринській у листі від 20 березня 1885 р. зі Львова: «І тим тяжче мені розпочинати видавництво, коли у нас з усіх боків бачу злу волю, ворожі та косі погляди, інтриги, сплетки і бог зна які ще любезности, коли бачу, що люди, позуючи на наших проводирів, абсолютно не бачать і не хочуть бачити дальше свого носа і звужують програму діяльності до тої міри, що швидко в тих рамках тільки для них одних і буде місце. <...> До товариства жіночого не удаюся, бо попросту боюся. Вийде номер, побачать, узнають, що варто попитати, — добре, а ні, то що діяти?» [XLVIII: 530]. 28 серпня 1885 р. Кобринська сповіщала Франка, що «неприхильні» до нього більшість

членів виділу (президії) жіночого товариства не підтримали її пропозиції щодо «прилучення» їхньої організації до майбутнього Франкового часопису (ІЛ. — Ф. 3. — № 1603. — С. 557). Розпочати видавання «Братства» Франкові не вдалося.

І. Франко мав Є. Желехівського за поміркованого, обережного культурно-освітнього діяча народовського табору, до якого сам не належав. За спогадами Дениса Лукіяновича, коли він «як представник станіславського гуртка гімназистів» одвідав І. Франка в листопаді 1887 року на його львівському помешканні, поет запитав його «про Недільського, що закінчив словник Желехівського», і принагідно сказав, що «Желехівський останніми роками теж “присів”, бо в 1877 році вчитель релігії Микола Огоновський у клерикальному “Сіоні” напав на нього за те, що той заохочував учнів прийти на вечір на честь Т. Шевченка, відомого безбожника. Є. Желехівський виправдувався перед шкільним начальством, вмішалися в цю справу газети “Правда”, “Газета школьна” і “Друг”, студентська газета, редагована на той час І. Франком» [15: 318]. У журналі «Друг» було вміщено статтю «Сказав, що знав (Допись)» М. Павлика (за підписом: Максим) [17]. Її полемічне вістря спрямовано проти катехита чоловічої учительської семінарії у Станіславові Николая Михайловича Огоновського, який у листі до львівського церковного двотижневика «Рускій Сіон» (1877. — № 6) «розглаголався про неморальність Шевченкових творів і завдане, яка мають панотчики між молодіжев і народом». Прізвища Желехівського в Павликовому дописі не згадано.

Принагідно І. Франко схвально відгукувався про «Малоруско-німецький словар» і користувався ним як найбагатшим на свій час нормативним джерелом української лексики. У рецензії (Зоря. — 1885. — № 19. — 1/13.X) на нарис О. Кониського «Zagysy ruchu literackiego Rusinów», опублікований анонімно (Atheneum. — 1885. — Т. 3. — № 6–8), він констатував, що автор, згадуючи «про новіші праці над етнографією і язиком русько-українського народу», «кілька слів посвячує словареві Желехівського» [21 XXVI: 355]. У листі від 19 березня 1888 р. до польської письменниці Елізи Ожешко І. Франко просив її переказати Марії Семашко, яка перекладала його повість «Захар Беркут» польською мовою, що «словник русинсько-польський не був ані заповіджений, ані досі не вийшов. Вийшов тільки словник русинсько-німецький» [21 XLIX: 153]. У полемічній нотатці «Говоримо на вовка — скажімо і за вовка» (Зоря. — 1891. — № 18. — 15/27.IX), заперечуючи Борисові Грінченкові, який деякі слова й вирази у вірші Володимира Масляка трактував як полонізми та «москалізми», І. Франко покликався на словник Є. Желехівського [21 XXVIII: 171, 172]. У статті «К истории апокрифических сказаний» (Киевская старина. — 1891. — Т. 35. — Кн. 11; підп.: Мирон), роблячи примітки й доповнення до статті Миколи Сумцова, І. Франко зауважив, що в старовинній галицькій пісні «Війте, дівойки» «запев <...> обьясняется гораздо проще, ежели принять во внимание, что “Божа кровця” на

местном наречии карпатских горцев Стрыйского округа обозначает цветок (кажется, тот же, что в “словнике” Желеховского обозначен “кровник — *Geganium phaeum*”), употребляемый преимущественно при витье венков на хоругви» [21 XXVIII: 356–357]. Готуючи статтю «Національний колорит у казках Бодянського» (*Бодянський О. Наські українські казки запорожця Іська материнки / Видав і пояснив І. Франко. — Л., 1903*), І. Франко шукав — але не знайшов — у словнику Є. Желехівського слово «громак», яким Осип Бодянський називав забаву «сковзанія на льоду» [21 XXXIV: 454].

І. Франко був публікатором трьох листів Є. Желехівського до М. Драгоманова. Ці листи сам М. Драгоманов надіслав І. Франкові для публікації, на що він 27 квітня 1889 р. відписав: «Лист Ваш одержав ураз із приложеними в ньому <...> листами Жел<ехівського> <...>. Листи Желех<івського> я друкую як додаток до другого вип<уску> Ваших “Споминів”. <...> Другий лист Жел<ехівського> дуже інтересний не по поглядам, а по фактичному матеріалу» [21 XLIX: 205]. Три листи Є. Желехівського до М. Драгоманова — від 15 березня і 17 жовтня 1872 р., 11 лютого 1873 р. — опубліковано в «Додатку» до «частини другої» «Австро-руських споминів» М. Драгоманова, що вийшли «Накладом І. Франка» як четверта книжка видавничої серії «Літературно-наукова бібліотека» (Л., 1889. — С. 117–150). Автографи цих листів зберігаються у фонді І. Франка в ІЛ (Ф. 3. — № 4230. — С. 325–336).

У Франковому фонді наявний також лист Є. Желехівського, датований «Станіслав 1 січня 1885», як видно зі звертання у ньому, до «Любого Пана Богдара» — можна здогадуватися, що до Богдара (Богдана) Кирчева (1856–1900). Це «найсердечніша подяка» «всім Всечесним Панам, слухачам Львівського університету, котрі зволили добрим словом і теплим серцем пошанувати» Є. Желехівського в день його «іменин» «дорогоцінною телеграмою» (на той час Б. Кирчів навчався у Львівській духовній семінарії та був слухачем теології Львівського університету). По суті, це було вітання із сорокаріччям (за греко-католицьким календарем, на 13/25 грудня 1884 р. припав день св. мученика Євгенія Севастійського; народжений 24 грудня, Є. Желехівський, певно, був охрещений 25-го і дістав ім'я Євгенія, тому відзначав іменини 25 грудня). На односторінковому листі дві помітки рукою Б. Кирчева — вгорі про одержання листа: «Получ<ив> 1(13) січня 1885»; внизу про смерть Є. Желехівського: «Упокоївся 18 л<атинського> лютого 1885» (ІЛ. — Ф. 3. — № 1621. — С. 207). Цього листа І. Франко міг дістати від самого Б. Кирчева, українського письменника, фольклориста, громадсько-культурного діяча, греко-католицького священика, з яким зустрічався і листувався, або після його передчасної смерті від когось іншого⁴. У Франковому фонді зберігається також

⁴ У недавньому першодруку цього листа його помилково подано як лист до І. Франка, до того ж публікація його, як і трьох листів Є. Желехівського до І. Франка, рясніє неточним відчитанням і пропусками слів, а звідси — помилковим коментарем. Зо-

по одному листі Желехівського до Данила Танячкевича 1865 року (ІЛ. — Ф. 3. — № 4230. — С. 117–120), невстановленої особи 1871 року (ІЛ. — Ф. 3. — № 4230. — С. 161–164), а ще — народнописенні записи Желехівського (ІЛ. — Ф. 3. — № 4106. — 1 арк.; без дати).

Не сподіваючись дістати кошти на видавання збірки приповідок од Товариства ім. Шевченка, яке само переживало грошовий дефіцит, І. Франко в листі до М. Драгоманова від 25 лютого 1892 р. бідкався, що доведеться, «видавши один випуск, на решту жебрати підмоги хоч би у соймі, за приміром Желехівського, котрий також свій словар, що нині народовці вважають предметом національної гордості, видав майже без помочі тих самих народовців» [21 XLIX: 320]. Згодом у «Передмові до першого тому» «Галицько-руських народних приповідок» (Л., 1905) І. Франко зазначив, що до цієї збірки ввійшли зокрема «декілька приказок із Станіслава», які були в його розпорядженні в записі Є. Желехівського, і що для пояснення «приповідок» він користувався його «Малоруско-німецьким словарем» [21 XXXVIII: 298, 312].

В іронічно-гумористично-сатиричній поемі «Вандрівка русина з Бідою» (датовано: 20 березня — 13 квітня 1893 р.; зб. «З вершин і низин», 2-ге, доп. вид., Л., 1893) після розлогої хвалебної оцінки «Натальці» Кобринської як провідниці галицько-українського жіночого руху подано аж надто скупий відгук про Є. Желехівського, втім, із відданням йому належної шани:

Приїхали в Станіславів,
Русин Біду зіставив [залишив. — Є. Н., О. Н.],
Поклонитись пішов сам
Желехівського кісткам. [21 I: 134]

У статті «Поступ славістики на Віденському університеті» (Житє і слово. — 1897. — Т. 6. — Кн. 1) І. Франко зачислив Є. Желехівського до «ряду добрих філологів» Галицької Русі зі «школи» професора кафедри слов'янської філології Віденського університету Франца Мікло-

крема, фразу «пошанувати мене в день моїх іменин дорогоцінною телеграмою, мою найсердечнішу подяку» відтворено так: «пошанувати мене в день мої іменин. Дорогоцінною телеграмою, маю найсердечнішу подяку»; фразу «Всіх Всечестних Панів і Вас Любий Пане Богдаре, всіх Вас Другів моїх Любих сердечно обнимаю. Щирий Ваш друг Евгений Желехівский» передано так: «Всіх Всечестних Панів і Вас Любий Пане, всіх Вас Другів моїх Любих сердечно обнимаю. Щирий Ваш друг Євген Желехівський». У зверненні ім'я Богдара, котре ясно засвідчує, що лист адресовано не до Франка, випало зовсім, і лист, що зберігається у фонді Франка, за інерцією приписано йому. В листі Є. Желехівського до І. Франка від 20 березня 1884 р. фразу «Вашого стиха в память сегор<ічних> роковин Шевченка» подано як «Вашого стиха в память его роковин, роковин Шевченка» й у примітках хибно зазначено, нібито йдеться про два вірші І. Франка: «На смерть Володимира Навроцького...» (цього діяча згадано раніше в листі у зв'язку з видаванням його творів) і «В XXIII-ті роковини смерті Тараса Шевченка», тоді як насправді в листі мовиться лише про другий вірш [див.: 6]. Цю публікацію листів легко звірити з їх автографами, копії яких розміщено на сайті Львівського національного університету імені Івана Франка (режим доступу: <http://www.lnu.edu.ua/istoryky/franko-letters>).

шича [21 XXXI: 8]. Насправді Є. Желехівський не належав до його учнів, про що сам писав у німецькомовному листі до Ф. Міклошича від 30 березня 1883 р. зі Станіслава, просячи підтримки в одержанні посади професора «руської» (української) мови та літератури Чернівецького університету після передчасної смерті свого приятеля Гната Онишкевича: «Хоч я не мав щастя бути учнем вельмишановного пана професора і навіть не є особисто знайомий, все ж таки, спираючись на Вашої високоблагородності доведену доброту, відважуюся покійно просити, щоб Ваша високоблагородність ласкаво підтримала мої старання щодо посідання звільненої викладацької посади в Чернівецькому університеті» [14: 138, 139]. За сприяння Ф. Міклошича, ця посада дісталася 1885 р. С. Смаль-Стоцькому. У 1881–1883 рр. Є. Желехівський листувався німецькою мовою з Ф. Міклошичем, який давав йому поради щодо укладання українсько-німецького словника [листи Є. Желехівського до Ф. Міклошича див.: 14: 121–140].

В «Огляді праць над етнографією Галичини в ХІХ в.» (датовано 1900, першодрук 1928) І. Франко зазначив, що «під впливом прикладів і захопів з України, кинулася в Галичині до збирання етнографічного матеріалу ціла купа молодіжі т<ак> зв<аного> українофільського напрям», зокрема Є. Желехівський збирав «матеріали лексикальні» [21 CIV: 264, 265]. У відписі від 23 грудня 1901 р. зі Львова до чеського громадсько-культурного діяча Берджіха Дрожа, який цікавився українською літературою, І. Франко повідомив, що словника, який би йому «придався, у нас нема. Був у нас русько-німецький словник Желехівського, та розпроданий» [21 С: 196]. Як засвідчує наявність прізвища Желехівського у Франковому конспекті «Огляд української літератури від найдавніших часів до кінця ХІХ віку» (Українсько-руські наукові курси вакаційні 1904 р., уряджені у Львові Товариством прихильників української літератури, науки і штуки. — Л., 1904; без підп.), про Є. Желехівського І. Франко говорив під час свого 18-годинного циклу лекцій, прочитаного од 23 червня до 19 липня 1904 р. на літніх українознавчих курсах у Львові [21 CIV: 911].

В енциклопедичній статті «Южнорусская литература» (Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. — СПб., 1904. — Т. 41) І. Франко зауважив, що в Науковому товаристві імені Шевченка «лексикологическая работа идёт медленно», хоча вийшов словник іще «в 1886–88 гг. Евг. Желеховского (укр<аинско>-немецкий, 2 т.)» [21 XLI: 157].

У статті «Українці» (нап. 1906 р. німецькою мовою, першодрук у перекладі угорською мовою під назвою «Kisgorozok» в угорській енциклопедії світової літератури; відбиток статті: Будапешт, 1911) І. Франко відніс «Євгена Желехівського, автора цікавого українсько-німецького словника», до тих «галичан», які репрезентували сформований під впливом Пантелеймона Куліша «формально національний напрям» «близького до народу, прогресивно спрямованого руху» [21 XLI: 190].

Високу оцінку «Малоруско-німецькому словарю», що його «в першій лінії <...> треба згадати» серед «деяких важних публікацій, що вийшли з народовецького табору», І. Франко дав у розділі «80-ті роки в Галичині» свого «Нарису історії українсько-руської літератури до 1890 р.», водночас дуже прихильно відгукнувшись про Є. Желехівського, який «розпочав се многоважне видання сам своїм коштом, числячи на передплату»: «“Словар” Желехівського як на свій час був дуже добрий <...>. Се була остатня і найкраща праця чоловіка дуже симпатичного і щирого народолюбця, що розпочав свою літературну діяльність ще 1867 р., помістивши під псевдонімом І. Соколик інтересні “Подорожні помічення Опілянина” в тодішній “Правді”; там же 1868 р. помістив деякі етнографічні записи та статтю “Коротка історія сербів від найдавніших часів до р. 1389” та й пізніше не раз озивався в письменстві рецензіями та принагідними короткими статтями» [21 XLI: 449]. Насправді Є. Желехівський дебютував оповіданням «От вам і розумна жіночка!» (Нива. — 1865. — № 5; під псевд.: І. Соколик). Згодом у журналі «Правда» надруковано його «Подорожні помічення опілянина» (1867. — № 24–27; підп.: І. Соколик; за тодішнім правописом, Опілянин надруковано з великої букви, хоча йдеться про загальну назву — мешканця Опілля), фольклорні записи, зроблені в Кудобинцях: «Народні повір’я» (1868. — № 2, 4), «Коляди» (1868. — № 6, 7, 12/13), «Гагілки» (1868. — № 15); «Коротку історію сербів від найдавніших часів до р. 1389» (1868. — № 5–6; без підп.), пізніше — рецензію на книжку Богдана Дідицького «Михаил Качковский и современная галицко-русская литература» (Л., 1876) (1877. — № 2–3), а в журналі «Школьна часопись» — «Деякі уваги о творенню і захованню народних пісень руських» (1884. — № 15/16. — 16/28.VIII; № 17. — 1/13.IX).

В огляді «З остатніх десятиліть XIX віку» (Літературно-науковий вістник. — 1901. — Т. XV. — Кн. 7–9; Франко І. Молода Україна. Часть перша. Провідні ідеї й епізоди. Л., 1910) Франко зачислив «“Словар” Желехівського і Недільського» до «найцінніших праць учених старшого покоління» [21 XLI: 521].

Отож складниками наукових та особистих взаємин І. Франка й Є. Желехівського стали:

можливі особисті зустрічі у Станіславові, прямих свідчень про які поки що не вдалося розшукати;

Франкове постачання Желехівському лексичних та фольклорних матеріалів для укладання «Малоруско-німецького словаря»;

епістолярні, поетичні (деколи іронічні), літературно-критичні та усні відгуки І. Франка про Є. Желехівського, його правописну систему (желехівку) та публікації, головню «Малоруско-німецький словар»;

листи Є. Желехівського до І. Франка;

листовні відгуки Є. Желехівського про І. Франка (геть усе, що збереглося, іще треба зібрати й осмислити);

Франкова публікація трьох листів Є. Желехівського до М. Драгоманова.

І. Франко шанував Є. Желехівського як самовідданого національно-культурного діяча, насамперед за те, що той дав Україні «Малоруско-німецький словар», яким І. Франко принагідно користувався, оцінюючи його вельми схвально. Та, крім епізодичних контактів, до тісної співпраці між цими діячами, які належали до різних таборів українського національного руху, не дійшло.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ІЛ — Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

1. *Арсенич П. І.* На Прикарпатті та Гуцульщині // Шляхами Івана Франка на Україні: Путівник / Упоряд. М. О. Мороз. — Л.: Каменяр, 1982. — С. 74–86.
2. *Арсенич Петро.* Прикарпаття в житті Каменяра. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. — 80 с.
3. Бібліотека Івана Франка: Науковий опис: У 4 тт. — К.: Критика, 2010. — Т. 1. — 622 с.
4. *Білинкевич І. О.* Іван Франко на Станіславщині: Біографічно-красознавчі нариси / Вступ. стаття, підгот. тексту і наук. редакція М. М. Васильчука. — Коломия, 2006. — 191 с.
5. Вандрівка рускої молодіжи (III-тя кореспонденція «Дѣла») // Дѣло. — 1884. — № 88. — 31.VII/12.VIII.
6. *Ваньо Наталія.* Листи Євгена Желехівського до Івана Франка // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. — Л., 2010. — Вип. 9. — С. 341–348.
7. *Вашь упрошенный справоздатель.* Другій загальний з'їзд членів «Руского Товариства Педагогичного» в Станіславові // Школьна Часопись. — 1884. — № 15/16. — 16/28.VIII. — С. 116–123.
8. *Гуцаленко Т.* Желехівський Євген Ієронимович // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника. — Л.: Львів. нац. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України, 1998. — Вип. 5. — С. 73–76.
9. *Дзєндзелівський Й. О.* Кримський Агатагел Юхимович // Українська мова: Енциклопедія. — К.: «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2000. — С. 260–261.
10. Евгений Желехівський [Некролог] // Зоря. — 1885. — № 4. — 15/27.II. — С. 48.
11. *Задорожний Б. В.* «Погодіна — Соболевського теорія» // Українська мова: Енциклопедія. — К.: «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2000. — С. 459–460.
12. *Качкан В. А.* «Всеоживляюча душа» «Станіславської громади» — Євген Желехівський // *Качкан В. А.* Українське народознавство в іменах: У 2 ч. — К., 1995. — Ч. 2. — С. 39–43.
13. *К-ль* [так підписано на с. 139; на с. 140 інший підп.: *Кир.*]. Зь записокъ руского туриста вь 1884 р. // Школьна Часопись. — 1884. — № 17. — 1/13.IX. — С. 129–140.
14. Листування українських славістів з Францем Міклошичем / Упоряд. та авт. передм. І. С. Свенціцький; Археограф. оформлення, прим., покажчики: А. О. Купчинський. — К.: Наук. думка, 1993. — 399 с.
15. *Лукіянович Д.* Мої зустрічі з І. Франком // Спогади про Івана Франка / Упорядкув., вступ. стаття і прим. М. І. Гнатюка. — Л., 1997. — С. 317–323.
16. *Метик Богдан.* На захист желехівки // Слово. — 1991. — № 5. — Берез.
17. <*Павлик М.*> Сказавъ, що знавъ (Допись) // Другъ. — 1877. — № 5. — 23.IV (н. ст.). — С. 81–82. Підп.: Максимъ.
18. *Півторак Г. П.* Желехівка // Українська мова: Енциклопедія. — К.: «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2000. — С. 168.
19. *Півторак Г. П.* Правопис // Українська мова: Енциклопедія. — К.: «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2000. — С. 477–479.
20. «Фавст» Гете (часть I) вийшов вже з друку і розісланий всім ВП. Предплатникам // Сьвіт. — 1882. — № 14/2. — 25.II. — С. 252.

21. *Франко І.* Зібрання творів: У 50 тт. — К.: Наук. думка, 1976–1986; Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах. — К.: Наук. думка, 2008, 2010. — Т. 51–54.
22. <*Франко І.*> Перші загальні збори руского жъночого товариства въ Станиславовѣ // Дѣло. — 1884. — № 138. — 29.XI/11.XII.
23. *Широкоград Є. Х.* Соболевський Олексій Іванович // Українська мова: Енциклопедія. — К.: «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2000. — С. 582.
24. *Blazejowski D.* Historical Šematism of the Eparchy of Peremyšl including the Apostolic Administration of Lemkivščyna (1828–1939). — Л., 1995. — 1008 p.

Yevhen Nakhlik, Oksana Nakhlik (Lviv)

IVAN FRANKO AND EUHENIY ZHELEKHIVSKY: AMPLITUDE OF RELATIONSHIPS

The article reveals the widest (known to authors) range of scientific and interpersonal relationships between I. Franko and E. Zhelekhivsky (Franko's supplying of materials for the «Ukrainian-German Dictionary», correspondence and a mutual comments).

Key words: Ivan Franko studies, Ukrainian lexicography, orthography, zhelekhivka (orthography by Zhelekhivsky), history of Ukrainian folklore and journalism, populists.

Ви не забули передплатити журнал “Українська мова” на 2012 рік?

На стор. 172 “Каталогу видань України 2012 рік”

(є у кожному поштовому відділенні)

ви знайдете

необхідні для передплати відомості

Індекс	Назва видання	Періодичність виходу на рік	Вартість передплати грн		
			3 міс.	6 міс.	12 міс.
23920	Українська мова (укр. англ.) ВАК видання для науковців, викладачів, студентів	4	26.43	52.86	105.72